

مجموعه جهان اسلام

فاطمیان

۱. طلوع یک امپراتوری اسلامی

شاینول جیوا | ترجمه خشایار بهاری

فاطمیان

۱. طلوع یک امپراتوری اسلامی

شاینول جیوا

ترجمه خشایار بهاری

ویراستار: هوفر فروردین

طراح گرافیک: علی بخشی

مدیر تولید: اصغر نوری

حروف نگاری: شبستری

ناظر چاپ: مجتبی مقدم

چاپ اول: ۱۳۹۹؛ شمارگان: ۳۵۰۰ نسخه

لیتوگرافی: لاله؛ چاپ: فروغ دانش؛ صحافی: تاجیک

قیمت: ۵۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۲۱-۵۱۰-۱

تمامی حقوق این اثر محفوظ است.

تکثیر یا تولید مجدد آن کلی و جزئی به صورت (چاپ - فتوکپی - صوت - تصویر و انتشار الکترونیکی) بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع و موجب تعقیب قانونی خواهد بود.

میدان ونک، خیابان گاندی شمالی، پلاک ۹، واحد ۱۰؛

تلفن: ۸۸۸۸۲۲۴۷ - ۸۸۸۷۲۴۹۹ - ۸۸۶۷۹۴۴۳

E-mail: info@farzanpublishers.com

www.farzanpublishers.com

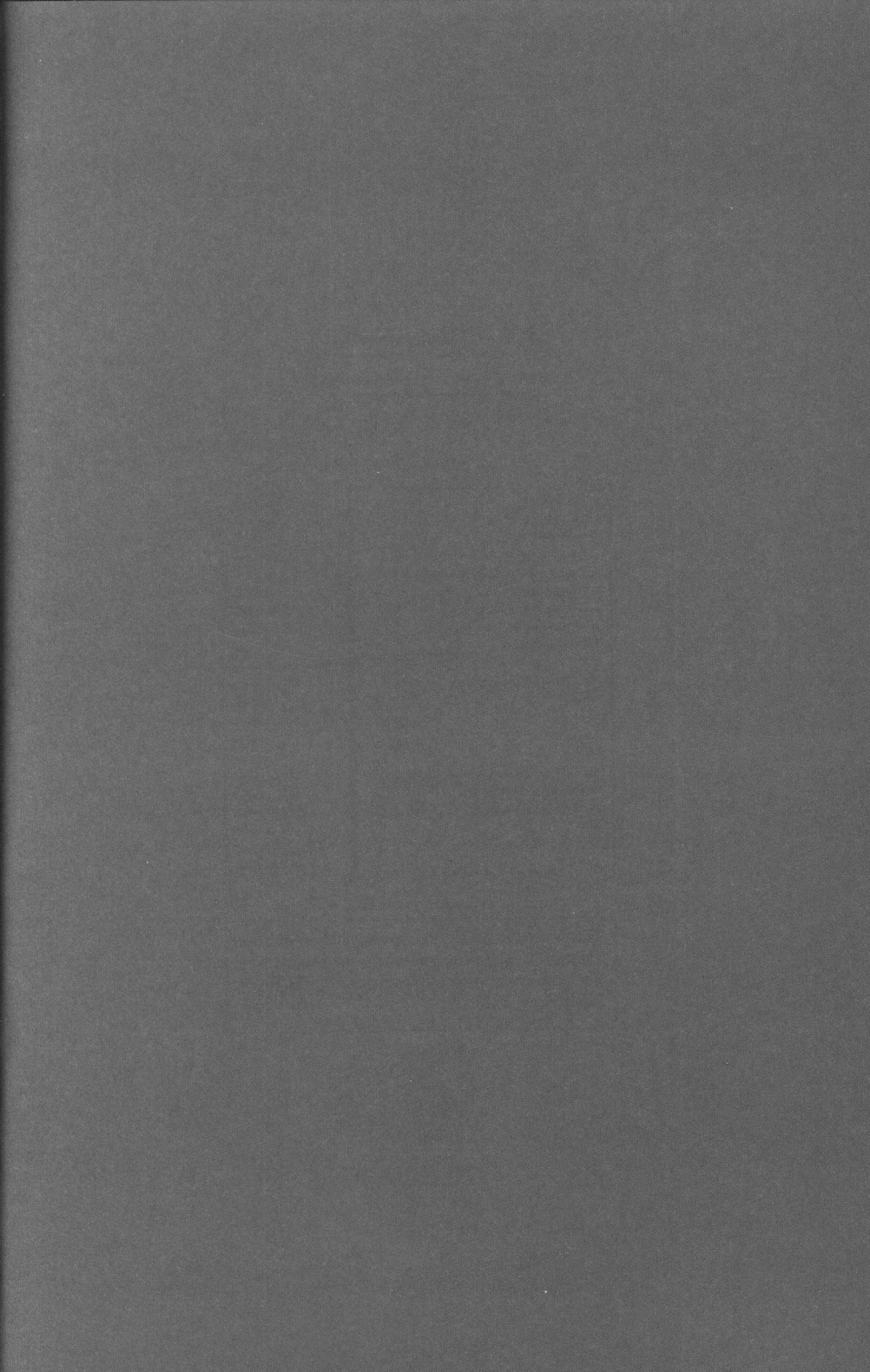

فزران

جیوا، شاینول
Jiwa, Shainool
فاطمیان ۱: طلوع یک امپراتوری اسلامی / شاینول
جیوا؛ ترجمه خشایار بهاری؛ ویراستار هوفر فروردین.
تهران: نشر فرزانه روز، ۱۳۹۸.
۱۷۳ص: مصور (رنگی): ۱۴/۵×۲۱/۵ س.م.
مجموعه جهان اسلام.
978-510-321-964-1
فیبا
عنوان اصلی: The Fatimids, 2018.
کتابنامه.
نمایه.
فاطمیان
Fatimids
آفریقای شمالی -- تاریخ -- ۹۲۳-۹۲۷ ق.
Africa, North -- History -- 647-1517
بهاری، خشایار، ۱۳۴۰ -- مترجم
DT۱۷۳
۹۶۱۰۲۲
۵۹۰۶۰۲۳

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
فروست
شابک
وضعیت فهرست نویسی
یادداشت
یادداشت
یادداشت
موضوع
موضوع
موضوع
موضوع
شناسه افزوده
رده بندی کنگره
رده بندی دیویی
شماره کتابشناسی ملی

This is an authorized Persian translation of "The Fatimid 1. The Rise of a Muslim Empire" by Shainool Jiwa, originally published by I.B.Tauris Publishers, 2018

مجموعه جهان اسلام

هدف از تدوین مجموعه جهان اسلام آشنایی خواننده غیرمتخصص با وجوه متنوع اسلام از طریق ارائه متونی قابل اعتماد و نیز برطرف کردن سوء برداشت‌هایی است که امروزه علیه مسلمین در جهان و نیز درباره نقش آنان در تاریخ رواج دارد. در کتاب‌های این مجموعه مضمون‌هایی مرتبط با مسلمین و غیرمسلمین پوشش داده شده است. زبان آنها ساده، حجم آنها کم، و مطالب آنها از مقولاتی است که بر آنها تحقیق شده است. کتاب‌های این مجموعه می‌تواند برای خواننده به منزله آغازی باشد که انگیزه بخش او برای کاوش بیشتر در حوزه مربوط قلمداد می‌گردد.

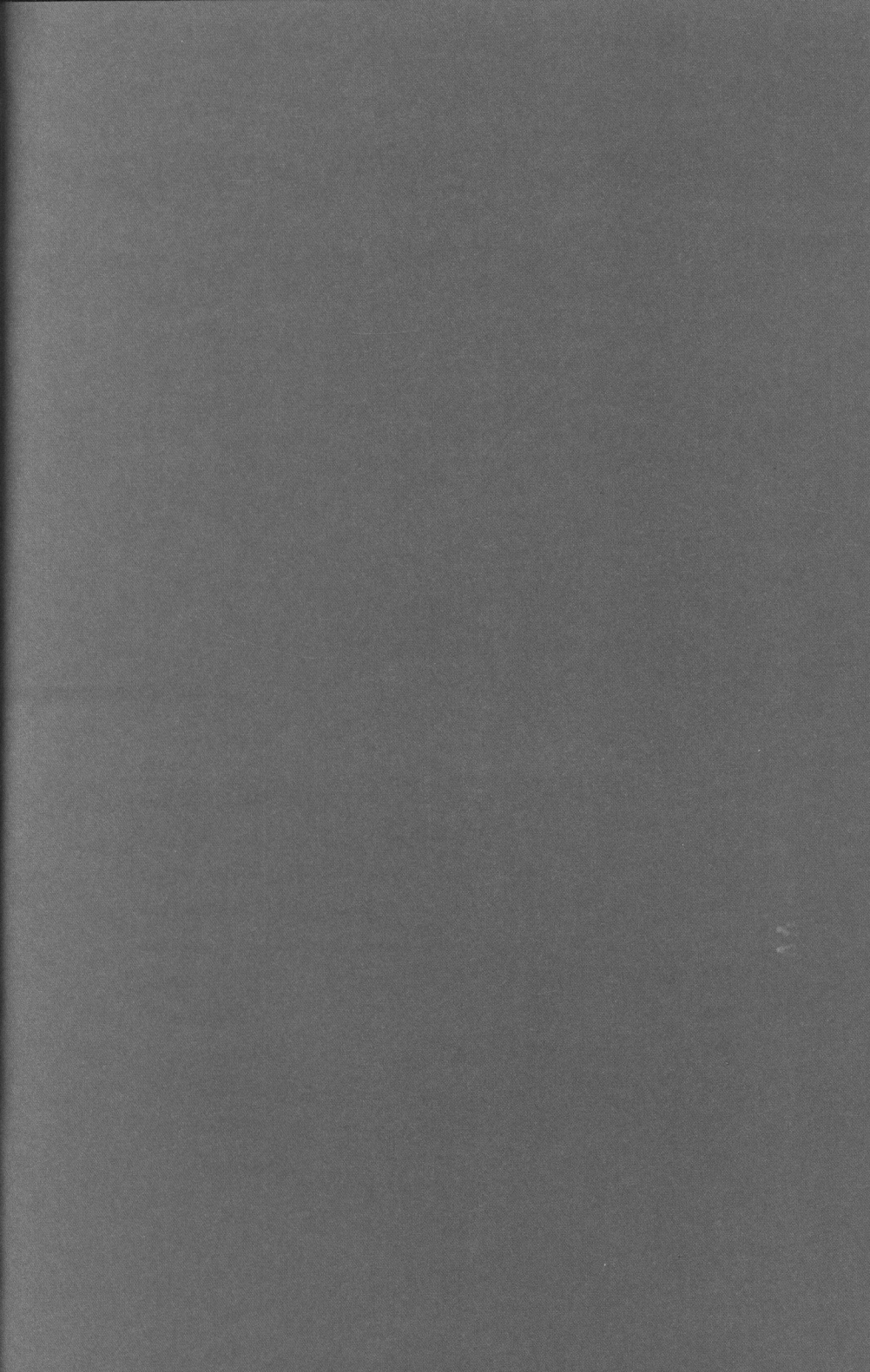
این کتاب جلد نخست از مجموعه‌ای خواندنی، علمی، و تحقیقی است که به‌گونه‌ای ساده، مختصر، و مصور درباره تاریخ تمدن اسلامی گردآوری شده است. عناوین و موضوعات این مجموعه می‌تواند به درک بهتر عموم از اسلام بینجامد و مطالعه آن برای مسلمان و غیرمسلمان نیز جذاب باشد.

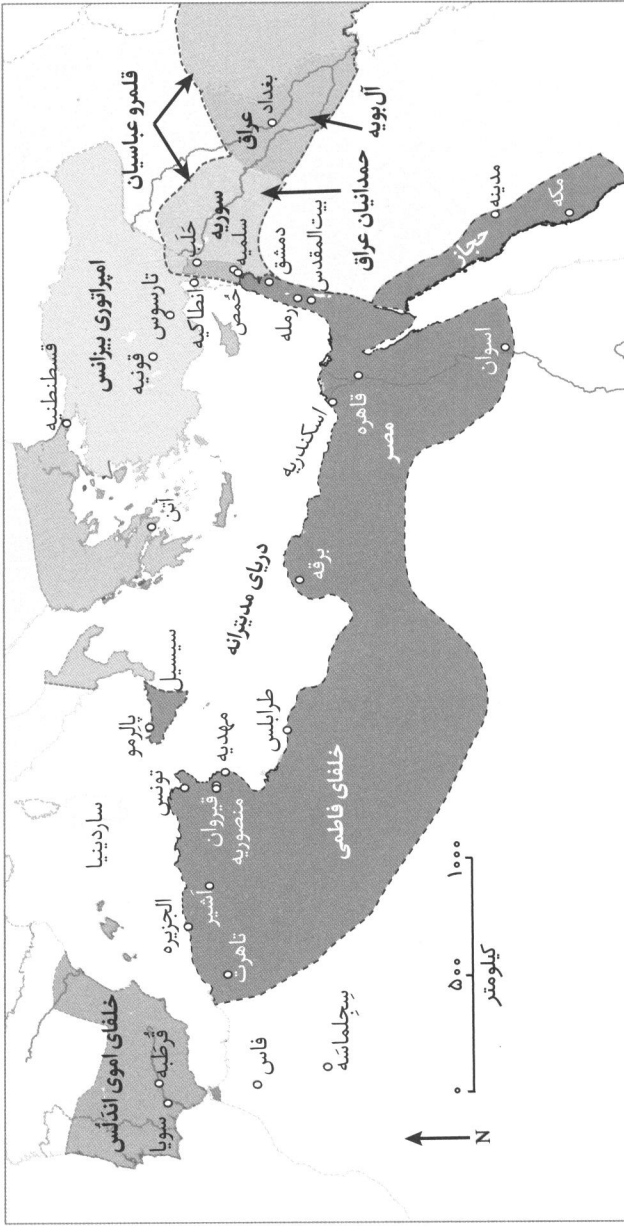
نکاتی دربارهٔ یادداشت‌ها، ارجاعات و تواریخ

برای تسهیل خواندن کتاب، شمار یادداشت‌ها و ارجاعات به حداقل کاهش داده شده است که صرفاً به نقل قول‌هایی از منابع دست اول محدود می‌شود. تمامی تواریخ به سال هجری قمری / میلادی است، مگر این‌که خلاف آن تصریح شود. مطالب قابل پیوست به محتوای اصلی کتاب در سایت اینترنتی IIS قابل جست‌وجو است: www.iis.ac.uk

فهرست

۱۳	مقدمه
۱۹	فصل اول: سرآغاز
۴۵	فصل دوم: استقرار امپراتوری در حوزهٔ مدیترانه
۶۹	فصل سوم: ادامهٔ حکومت فاطمیان
۹۵	فصل چهارم: شکل‌گیری امپراتوری
۱۴۱	فصل پنجم: تسلط فاطمیان بر مصر
۱۵۳	ضمایم:
۱۵۵	واژه‌نامه
۱۶۱	یادداشت
۱۶۵	مطالعات بیشتر
۱۶۷	نمایه
۱۷۵	قدردانی

تصویر ۱: نقشه امپراطوری فاطمیان در اوج گسترش آن

هر اندازه سفرهای سریع، ارتباطات آنی، و معاملات فوری فاصله‌های زمانی را کوتاه‌تر می‌کنند، گذشته تاریخی دورتر می‌نماید: به جهانی دیگر می‌ماند که به سرعت از ما فاصله می‌گیرد. هرچند ممکن است بیندیشیم که بیش از پیش از فرهنگ‌های دیگر آگاهی و اطلاع داریم، آن درک واقعی که به ما این اجازه را بدهد، ضمن حرمت نهادن به تفاوت‌های یکدیگر، از طریق مشترکات مان با هم ارتباط برقرار کنیم همیشه به آسانی به دست نمی‌آید. حتی با افزایش گریزناپذیر برداشت‌های نادرست نیز هرگز نباید فرصت آموختن از همسایگان و از گذشته جمعی خودمان را از دست داد.

عصری را تصور کنید که، از یک سو، چشم‌اندازهای سیاسی متأثر از بینش‌های جهان شهری و اندیشه‌های کوتاه‌نظرانه مدام دستخوش نوسان و تغییرات ناگهانی هستند و، از سوی دیگر، پیشرفت انسان کیفیت بهتری از زندگی را به ارمغان می‌آورد، اما جهان همچنان در معرض تهدیدهایی چون بیماری، فقر، تغییرات آب‌وهوایی، خشونت و تعدی قرار دارد، آنچه

ابتدا به ذهن تداعی می‌شود عصر و زمانه خودمان است. همین حکم برای قرن چهارم هجری نیز مصداق دارد که موضوع این کتاب زیرمجموعه‌ای از رخداد‌های آن است. کل عرصه جهانی در سده‌های آستانه هزاره دوم میلادی (قرن چهارم هجری) شاهد پویایی چشم‌گیری بود. همزمان با افول تمدن بزرگ مایا در آمریکای مرکزی و دودمان تانگ در چین، وایکینگ‌ها در شمال غرب اروپا اوج می‌گرفتند و امپراتوری بیزانس نیز موج دوم گسترش خود را آغاز می‌کرد. تمدن اسلامی رو به شکوفایی بود و همزمان سه نظام خلافت بر سرزمین‌های آن فرمان می‌راند.

فاطمیان از همین جهان پویای قرن چهارم هجری برآمدند و، به‌عنوان یک خاندان شیعی اسماعیلی، مدت دو و نیم سده (۲۹۷ ق. / ۹۰۹ م. تا ۵۶۷ ق. / ۱۱۷۱ م.) بر جمعیتی کثیر و متنوع به لحاظ دینی و قومی فرمان راندند. قلمرو امپراتوری فاطمیان در دوره اوج گسترش خود از شمال آفریقا تا کرانه‌های اقیانوس اطلس در غرب، و تا شرق مدیترانه و کرانه‌های دریای سرخ در شرق گسترده بود و حتی دو شهر مقدس مکه و مدینه را نیز دربرمی‌گرفت (نقشه تصویر ۱). مرجعیت امام-خلفای فاطمی تا نواحی دوردستی چون ایران، آسیای میانه، یمن، و هند امروزی پیش رفت. حکومت فاطمیان نمایانگر نخستین نظام خلافت شیعی در جهان اسلام قرون وسطا بود و مقطعی بسیار شکوفا را دربرمی‌گرفت. چالش‌ها و دست‌آوردهای فاطمیان تا به امروز علایق زیادی را جذب خود کرده است.

فاطمیان، با تأسیس حکومت خود در کرانه‌های جنوبی دریای مدیترانه، در منطقه‌ای با سابقه استقرار هزارساله گام نهادند: آنان به وارثان تمدن‌هایی چون فنیقیه، که قبلاً در شمال آفریقا قرطاجنه را بنیاد گذارده بود، بدل شدند و نخستین پایتخت خود را نیز در نزدیکی آن پی‌افکنند. حوزه مدیترانه در قرن چهارم هجری وارد مقطعی از شکوفایی همزمان با افول عباسیان می‌شد. بنی‌عباس از سال ۱۴۵ ق. / ۷۶۲ م. از مرکز فرهنگی خود، بغداد، به موفقیت‌های بزرگی نایل شدند و، گرچه حکومت آنان با تصرف و غارت بغداد از سوی مغولان در سال ۶۵۶ ق. / ۱۲۵۸ م. فروپاشید، از مدت‌ها پیش و پس از محاصره بغداد در سال ۲۵۱ ق. / ۸۶۵ م. دوره افول خود را

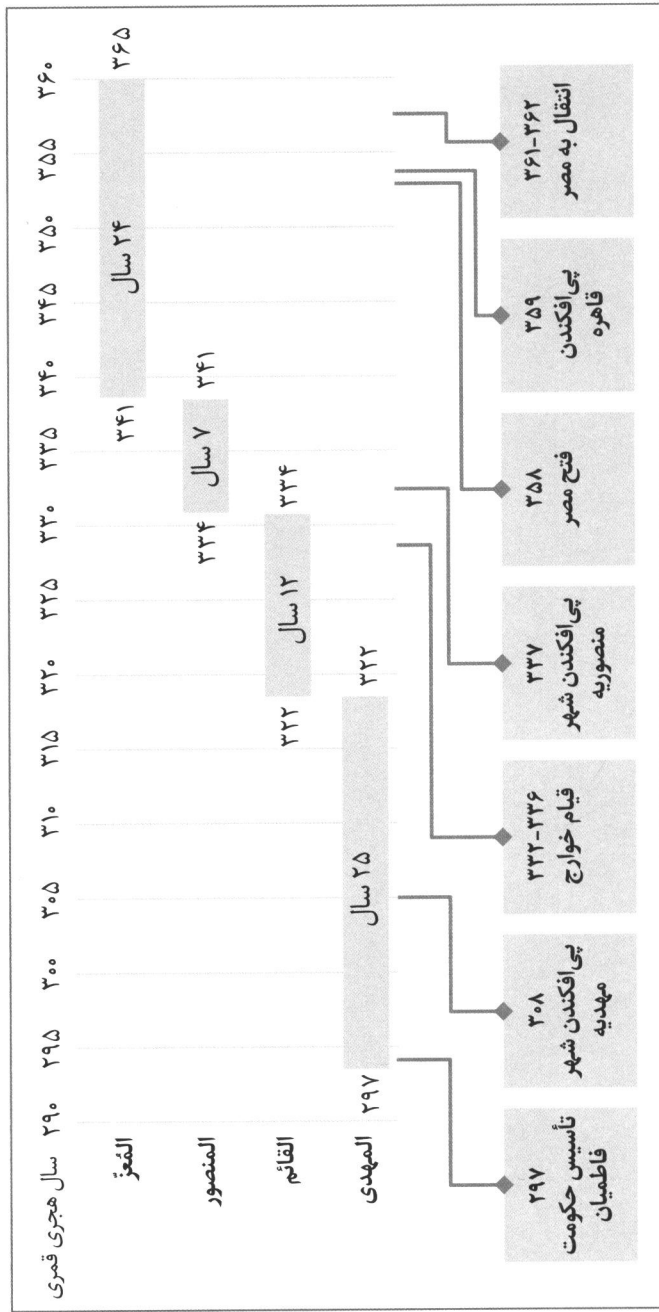
آغاز کرده بودند. با انتقال وزن تجارت بین الملل از عراق و سوریه به مصر و آفریقه [تونس امروزی]، مسیرهای باستانی تجارت احیا شد و مهاجرت جمعیت‌های بزرگی از مردم شامل بازرگانان، صنعت‌گران، و محققان را در پی داشت. این نیز، به نوبه خود، به رنسانسی در طول مسیرهای تجاری در یک سده پیامد انجامید.

دوره فاطمی شاهد استحکام و یک‌پارچگی تفکر اسماعیلیان و شکوفایی فرهنگ مکتوب آنان بود و میراث آنان در بین جوامع اسماعیلی در ایران، سوریه، یمن، و هند تداوم پیدا کرد. امروزه این جوامع، که نسب امامان خود را به فاطمیان می‌رسانند، در سرتاسر جهان اسلام و نیز جهان غرب مستقرند. سرگذشت فاطمیان میراث این جوامع معاصر اسماعیلی نیز قلمداد می‌شود.

مطالعه دوره فاطمی در دهه‌های اخیر و با کشف مجموعه‌ای از منابع مکتوب و مواد فرهنگی در بین جوامع اسماعیلی، و نیز با افزایش پژوهش‌ها در تاریخ‌نگاری آفریقه و مصر دستخوش پیشرفت‌های چشم‌گیری شده است. در حالی که برخی آثار به شکل اولیه خود تا به امروز محفوظ مانده‌اند، از بقیه تنها قطعات یا نقل‌قول‌هایی در نوشته‌های بعدی یا در ارجاعات مورخان متأخر بر جای مانده است. نابودی کتابخانه‌های مشهور فاطمیان در قاهره طی سال‌های افول استیلای خاندان مزبور و نیز در دوره ایوبیان (۵۶۷ق. / ۱۱۷۱ م. تا ۶۵۸ق. / ۱۲۶۰ م.) به از دست رفتن شمار بزرگی از آثار آنان منجر شد و، از این رو، برخی روایات مرتبط با فاطمیان اغلب توسط مخالفان عقیدتی آنان آورده شده است.

استقرار حاکمیت دو سده‌ای فاطمیان به‌عنوان نخستین دودمان شیعی بر سرزمین‌های اسلامی بازتابی منفی در تاریخ‌نگاری عباسیان سنی مذهب داشته است، که خود بخش عمده نوشته‌های تاریخی مسلمانان را در برمی‌گیرد. اما طی قرن بیستم میلادی، به‌مرور تصویری دنیادیده‌تر از تاریخ فاطمیان آغاز به شکل‌گیری کرد. غربال این روایات، جداکردن افسانه از تاریخ، و تحلیل منابع غنی بسیار متنوع، به حرفه اصلی شماری از محققان در شرق و غرب بدل شده است. این کتاب نیز بر مبنای همین پژوهش‌ها و

در صورت امکان، با اتکاء به منابع دست اول تاریخ عصر فاطمیان نگارش یافته است. جلد اول مجموعه شرحی است از دوره چهار امام-خلیفه اول، از آغاز کار آنان در سال ۲۹۷ق. / ۹۰۹م. در شمال آفریقا تا تثبیت حاکمیت آنان در مصر در سال ۳۵۸ق. / ۹۶۹م. (تصویر ۲). جلد دوم، با عنوان فرمان‌روایی فاطمیان در مصر، به بررسی دوره ده امام-خلیفه بعدی فاطمی می‌پردازد که دو سده حاکمیت آنان از اوج تا افول آن را در برمی‌گیرد (۳۵۸ق. / ۹۶۹م. تا ۵۶۷ق. / ۱۱۷۱م.).

تصویر ۲: جدول زمانی فرمانروایی امام - خلفای فاطمی در افریقیه